

INTERFERENȚE POETICO-MUZICALE ALE CÂNTECULUI DE LEAGĂN CU ALTE CATEGORII FOLCLORICE

POETICAL AND MUSICAL INTERFERENCE OF THE LULLABY
WITH OTHER FOLKLORE CATEGORIES

ELENA TONU,

doctorandă,

Academia de Muzică, Teatru și Arte plastice

Prezentul articol este consacrat interferenței poetico-muzicale ale cântecului de leagăn cu alte categorii folclorice. Cercetarea este axată pe un material muzical preluat din colecțiile de folclor publicate, precum și din colecția personală a autoarei. Este o primă încercare de a studia pluridimensional această problemă, evidențiind legătura dintre cântecul de leagăn și alte categorii folclorice.

Cuvinte-cheie: cântec de leagăn, folclor, categorie, interferență.

This article is devoted to the musical and poetical interference of the lullaby with other folklore categories. The research is based on material taken from the published collections of folk music and from the author's personal collection. It is a first attempt to study multidimensionally this problem, highlighting the link between the lullaby and other folk categories.

Keywords: lullaby, folklore, category, interference.

Cântecul de leagăn ocupă un loc aparte în sfera lirică a folclorului muzical. „El este o specie a liricii populare, tematica literară exprimă, uneori în forme idilice, dragostea mamei față de copil, visele ei legate de viitorul copilului” [1, p. 73]. El poate fi considerat o valorificare artistică a ideii legănatului și a melodiei însoțitoare cu caracter cantabil. Prin urmare, el apare dintr-o necesitate general-umană de natură practică, drept mijloc eficient de creare pentru copil a atmosferei de liniște, de favorizare a procesului de adormire.

Cântecul de leagăn aparține celor mai vechi creații, fapt demonstrat și prin structura sa muzicală, reflectând nivelele relaționale de comunicare — autocomunicare și individ-individ, ceea ce pune amprenta pe funcționalitatea acestei specii lirice. Cântecul de leagăn se află într-o legătură subtilă, inter-relațională la nivelul conținutului literar și a celui muzical cu alte genuri și specii ale folclorului, fiind un element al sistemului.

Ideea legănatului și imaginea legănatului le întâlnim în textele diferitor creații folclorice. Acest lucru se explică și prin faptul că o mare parte a producțiilor folclorice au fost create de femei și sunt în interpretarea feminină. Amintim aici constatarea cercetătorilor „că cea mai mare parte a cântecului liric popular la noi e cântat de fete și de femei, e transmis de ele din generație în generație și adesea e creat de ele.” [2, p. 629] Acest fapt, cu siguranță și-a pus amprenta și asupra specificului altor genuri și specii folclorice, creând subtile legături muzical-poetice.

Fenomenul și ideea legănatului sunt reflectate în textele celor mai diverse creații folclorice cum ar fi: doină, colind, cântec propriu-zis, baladă, bocet și chiar descântec, ceea ce este o dovadă a faptului că cântecul de leagăn este indispensabil existenței umane.

Spre exemplu în textele de doină:

Codrule frunză galbenă [3, p. 78]

Codrule frunză galbenă,

La, la, la, la, la...

Eu mă culc, tu mă liangănă

La, la, la, la, la...

Da mă liangănă frumos,

Să nu cad din leagăn jos,

Da mă liangănă s-adorm,

Că de trei zile nu dorm.

La fel, în textele colindelor se întâlnesc foarte des fenomenul legănatului și imaginea leagănatului. De obicei, acestea se găsesc în colindele cu texte religioase, în cele pentru fată mare, sau pentru tineri căsătoriți.

Leaganul Lui Iisus

Colo-n sus pe-un deal frumos,
Unde-i cerul luminos,
Într-un leagăn stă culcat;
Fiul Maicii înfășat.

Leagăn verde, legănel
Tot din lemn de păltinel
Leagăn verde, legănel
Tot din lemn de păltinel.

Colind

Leagăn verde de mătase
Leagăn verde de mătase,
Oi da, lerului, doamnele,
Bate vântul, el se lasă,
Dar într'însul cine coase?

Coase Anica cea frumoasă,
Nu știu coase ori descoase,
Lăcrimioare știu că varsă,
Și le varsă în păhărele,
Și le toarnă-n sân lalele...

Cercetând legătura cântecului de leagăn cu alte categorii folclorice, stabilim interferența categoriei cercetate cu cântecul propriu-zis.

Și-am zis verde fir de grâie [4, p. 295]

Și-am zis verde fir de grâie,
Mama crește și mângâie,
A - - - - - a!
Legănat-am cu piciorul,
Cu mâna torceam fuiorul,
A - - - - - a!

Te-am crescut, te-am legănat,
Uite-acuma c'ai plecat,
A - - - - - a!
S-au dus toții de la mine
Și nici unul nu mai vine,
A - - - - - a!

Mamă când mă legănai

Mamă când mă legănai,
La ursitori te rugai, măi.
Te rugai la Dumnezeu,
Să-mi dea maică, glasul tău, măi.

Dumnezeu te-a ascultat
Și tot ce-ai vrut el ți-a dat.
Inimă bună să am,
Să nu am niciun dușman, măi.[...]

O altă categorie folclorică, care are interferențe la nivel de text, este bocetul.

Bocet

Scoală-te Gheorghică, scoală,
Scoală-te Gheorghică, scoală.
Că s-o face primăvară,
Că s-o face primăvară.
Când te plimbi iar prin livezi,
Când te plimbi iar prin livezi.
Tare ghini, și nu ți'o fost drag să trăiești.

[.....]
Puiul mamei, puișor,
Puiul mamei, puișor,
Cî ți'o fost pre ghinișor
Când ti legănam pi spatî,
Și ti legănam cu spor.
[.....]

Ideea legănatului o întâlnim și în baladă. Disperarea mamei lângă legănatul pruncului, care rămâne nesupus și practic indiferent la toate îndemnurile ei și, în loc să doarmă, plânge mereu, a dus la apariția unei din cele mai răspândite balade — „Șarpele”: în timpul legănării mama își blestemă copilul să fie mușcat de un șarpe, când va fi mare. „Sunt și variante de balade în care apar refrene proprii cântecelor de leagăn. Dovada evidentă a legăturii între spețe este că motivul circulă într-un mare număr de basme. Există un întreg complex de basme despre pruncul promis demonului care, la timpul hotărât, vine și cere îndeplinirea legământului.” [5, p. 492]

Șarpele [6, p. 19]

Dealule, măi dealule,
Dealule pustiule.
Trei voinici pe drum mergeau,

În cârpe l-a'nfășat,
Cu mâina l-a legănat,
Cu țâța l-a adăpat

*Ei mergeau și cât mergeau,
Și apoi se odihneau.
[.....]
De când maica l-a făcut,
Mie mi l-a dăruit.*

*Și așa l-a blestemat:
- cum ămi sugi tu fițele,
Să te sugă șarpele,
Când ți-a înfira musteața
Și ți-or fi dragi fetele! [.....]*

Acele trăsături care se arată — temerile și frământările mamei în fața legănatului explică de ce cântecul de leagăn deseori nu se menține în atmosfera de duioșie, de seninătate idilică, așa cum ne-am aștepta și ne-am dori de fapt. „Așezând cântecul de leagăn în realitatea folclorică, mai sunt și alte cauze care aduc în jurul legănatului o atmosferă de tristețe și chiar apăsătoare: în cântecul de leagăn se strecoară adese pășurile și suferințele mamei, care decurg din situația ei socială.” [5, p. 492]

Un aspect interesant este legătura cântecului de leagăn cu descântecul. În cântecul de leagăn se păstrează elemente străvechi, care arată înrudirea acestei specii folclorice cu descântecul. Practic în toate versurile cântecului de leagăn, mama face apel la diferite vietăți, cum ar fi: miei, viței, pește, rațe, știucă, cuc, cioară, și altele — să aducă somn pruncului, ca și cum el ar fi pui de astfel de vietăți. „La prima vedere s-ar părea că astfel de note sunt un mijloc de a evoca o imagine plăcută, dat fiind interesul și simpatia copilului față de animale. Dar această interpretare cade în fața faptului că astfel de imagini sânt străine unui copil de leagăn. Vietățile nu sunt joc de evocări, ci invocări. Ele au funcțiunea de a ocroti, de a servi ca un totem, de a indica o rudenie, ca o mască menită să ferească pruncul de demonii nesomnului și a boalelor etc. Insomnia pruncului și plânsetul fac impresia că este chinuit de un demon. Apare astfel în toată claritatea caracterul de descântec al cântecului de leagăn. Până și originea cuvântului „descântec” spune mult despre circulația și funcția lui magică.” [7, p. 77]

Prezența animalelor în cântecul de leagăn este explicată și prin posibilitatea unei implicații rituale: „explicația rezidă, credem, în fapte de ordinul magicului. Dificultatea generică a calmării și adormirii copilului era firesc să impună utilizarea tuturor mijloacelor la îndemână. Or, recursul la descântece și vrăjitorie „de plânsori”, pentru „luarea” somnului de la copiii dușmancelor, bunăoară, spre „aducerea” lui propriului copil, era odinioară curentă. Varianta benignă a acestei proceduri avea în vedere „luarea” somnului de la fata Mumii Pădurii ori de la animale.” [8, p. 362].

Înrudirea cântecului de leagăn cu descântecul, unii cercetători [5, p. 492] o explică grație păstrării nuanțelor străvechi. Vietățile sau animalele care apar în versurile cântecelor de leagăn, de fapt nu sunt doar o modalitate a mamei de a-i face cunoștință copilului său cu lumea înconjurătoare, ci un mijloc de a-l ocroti.

Un alt procedeu magic, „perfect analog celui frecvent întâlnit în descântece, este repetiția în serie a unuia și aceluiași cuvânt de importanță capitală, sintetizând în el scopul însuși al legănatului. În acest chip se tinde, pe cale sugestivă, să se traducă în fapt o realitate dorită. E tocmai cazul cu exclamația „nani” care este echivalentă cu îndemnul stăruitor de a dormi adresat pruncului și care se repetă aproape obsedant în cântecele de leagăn, la toate popoarele din sud-estul Europei.” [7, p. 77] Deoarece descântecul este un mijloc de a înlătura o suferință, înrudirea lui cu cântecul de leagăn este confirmată și prin unele practici.

Menționăm faptul că nu doar ideea legănatului și imagini ale legănatului sunt întâlnite în textele diferitor categorii folclorice, ci și invers, în versurile cântecelor de leagăn sunt prezente deseori texte preluate din alte creații folclorice. Evidențiem cele preluate în special din cântecul propriu-zis, doină, romanță — caracteristice repertoriului feminin.

Astfel, în textele caracteristice cântecelor de leagăn, putem întâlni și versuri preluate din cântecul propriu-zis. De exemplu:

Și-am zis verde fir de grâie [4, p. 295]

*Și-am zis verde fir de grâie,
Mama crește și mângâie,
A - - - - a!
Legănat-am cu piciorul,*

*Te-am crescut, te-am legănat,
Uite-acuma c-ai plecat,
A - - - - a!
S-au dus toții de la mine*

*Cu mama torceam fuiorul,
A - - - - - a!*

*Și nici unul nu mai vine,
A - - - - - a!*

La fel, întâlnim text preluat din doină:

***Puiul mamei, puișor* [9]**

*Puiul mamie, puișor,
Tare te-am mai blestemat
Și de mine ai uitat.*

*Puiul mamei, puișor,
Cu piciorul legănam,
Cu gurița blestemam.*

Din punct de vedere muzical, la fel menționăm afinități cu alte genuri și specii folclorice. Cercetătorii care au studiat diverse categorii folclorice remarcă acest lucru. De exemplu: formula melodică caracteristică cântecului de leagăn este frecvent întâlnită și în alte genuri folclorice. Astfel, celula melodică repetată, ce reprezintă alternanța a două sunete, de obicei consecutive, sau cel mult situate pe trepte alăturate și care sună mereu în coborâre, reprezintă celula melodică caracteristică și pentru doină și pentru bocet, deoarece „formula melodică inițială cea mai frecventă a doinei este tocmai această alternanță descendentă a două sunete aflate la distanța de trepte alăturate (secundă mare) sau de terță mică [...], sunând tocmai ca o evocare a cântecului de leagăn. Greutatea psihologică și artistic-expresivă a începutului unei melodii este mare și faptul că doina debutează atât de des cu formula specifică a cântecului de leagăn este cât se poate de semnificativă” [10, p. 479]

În bocet întâlnim frecvent această celulă melodică (secundă mare și/sau terță mică) specifică cântecului de leagăn. „În majoritatea melodiilor de bocet, nucleul de bază este terță mică sau mare, care se amplifică treptat, prin mișcări superioare sau inferioare la cvartă cvintă, sextă. Melodiile mai ample au de asemenea, un caracter tetracordal, prin alăturarea a două tri- (sau tetra-) corduri identice (sau diferite) ca structură.” De asemenea, unul din elementele care se întâlnește frecvent în balade, doine, bocete și cântece de leagăn este recitativul recto-tono.

Așadar, fiind parte componentă a unui sistem complex ce reprezintă genurile și speciile folclorului, cântecul de leagăn este un element integrant al acestui sistem, aflându-se într-o legătură subtilă, inter-relațională atât la nivelul conținutului literar cât și a celui muzical.

Referințe bibliografice

1. OPREA, GH., AGAPIE, L. *Folclor muzical românesc*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1983.
2. PAPADIMA, O. Considerații despre doină. In: *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*. 1960, an. IX, nr. 4, pp. 627–669.
3. ZAMFIR, C., DOSIOS, V., MOLDOVEANU-NESTOR, E. *132 cântece și jocuri din Năsăud*. București: Editura Muzicală, 1958.
4. TAMAZLÎCARU, A. *Tăpușele, Tăpușele*. Chișinău: Literatura Artistică, 1986. Ed. cu caractere chirilice.
5. CARACOSTEA, D. *Poezia tradițională română: Balada poporană și doina*. București: Editura pentru Literatură, 1969.
6. *În grădina cu flori multe: (culegere de cântece populare moldovenești)*. Chișinău: Literatura Artistică, 1980.
7. CARAMAN, P. *Studii de etnografie și folclor*. Iași: Junimea, 1997. ISBN 973-37-0315-x.
8. MARIAN, S.F. *Nașterea la români: studiu etnografic*. Edițiunea Academiei Române. București: Tipogr. „Carol Göbl”, 1892.
9. *Scurtu Alexandra, s. Dereneu, r-nul Călărași, a. n. 1920*. Arhiva Cabinetului de folclor al Academiei de Muzică, Teatru și Arte plastice. CD nr. 1132, track nr. 8.
10. KAHANE, M. De la cântecul de leagăn la doină. In: *Revista de etnografie și folclor*. București, 1965, t. 10, nr. 5., pp. 477–489.